

Het gelijk van de gemeenschap

Terug naar de basis van het christelijk-sociaal denken

Inleiding

De vogels fluiten en de zon schijnt door het raam van mijn werkkamer. Eekhoorns springen over de takken van de eikenboom aan de overkant van de straat. We zijn net verhuisd vanuit een rijtjeshuis in een stadswijk naar een ruime woning in een welvarend dorp. Meer ruimte, meer groen en een veilige omgeving voor de kinderen. En toch knaagt er iets. Want voor veel gezinnen in Nederland is zelfs een starterswoning amper te betalen. En niet alleen op de woningmarkt zijn de uitgangspunten ongelijk. Uit verschillende studies blijkt dat onze eigen inzet ook de plek waar onze wieg stond bepalend is voor onze welvaart op latere leeftijd.¹ Welvaart wordt in deze studies en dit essay gedefinieerd als 'de kwaliteit van het leven': het gaat dan niet alleen om inkomen en vermogen maar ook om bijvoorbeeld gezondheid en opleidingsniveau.²

De ongelijke verdeling van welvaart leidt tot onbehagen. Uit onderzoek blijkt bijvoorbeeld dat ongelijkheid de sociale cohesie vermindert en het vertrouwen in instituties ondermijnt.³ De stroom aan internationale publicaties over dit onderwerp laat zien dat dit onbehagen wereldwijd wordt gevoeld. Een van de meest zichtbare gevolgen van het onbehagen is volgens politieke duiders de opkomst van politiek populisme. Het is een ontwikkeling die al decennia gaande is maar waarmee partijen in het politieke midden nog steeds verlegen zijn.³

Ook rond het vraagstuk van de ongelijke welvaartsverdeling zelf is er verlegenheid. In de politiek zijn van oudsher drie ideaaltypische antwoorden te horen.

Het eerste antwoord is dat economische structuren ongelijkheid veroorzaken en een radicale hervorming van deze structuren door de overheid nodig is. Opeenvolgende regeringen onder leiding van de sociaaldemocraten ijverden daarom na de Tweede Wereldoorlog voor een spreiding van kennis, macht en inkomen.

Het tweede antwoord zoekt de oplossing voor ongelijkheid bij de markt. Toen eind jaren zeventig de grenzen van de verzorgingsstaat in zicht kwamen werd de gedachte dominant dat marktwerking zou kunnen zorgen voor kansen voor iedereen.⁴ Dat vertrouwen in de markt is inmiddels ook verdwenen, niet in de laatste plaats door de mondiale krediet- en bankencrisis in 2008.

Christelijk-sociale politici hebben een eigen, uniek antwoord op ongelijkheid. In het christelijk-sociale denken staat niet de markt of de overheid maar de samenleving centraal. Idealiter bestaat die samenleving uit hechte gemeenschappen waar verschillen niet worden uitgewist maar vruchtbaar gemaakt voor het geheel. Ieder lid is er van gelijke waarde en ieder

AUTEUR
Laurens Wijmenga
is algemeen wetenschappelijk
medewerker bij het
Wetenschappelijk Instituut
van de ChristenUnie.

talent krijgt een plek. Verschillen in welvaart worden pas problematisch als zij mensen belemmeren om deel te nemen aan deze gemeenschappen.

En ook dan kijken christelijk-sociale politici eerst naar wat gemeenschappen zelf kunnen doen. Deze politici staan bekend als de belangenbehartigers van initiatieven uit het maatschappelijk middenveld, zoals vakbonden en woningbouwcorporaties.⁵ Deze initiatieven hebben in combinatie met sociale wetgeving in de vorige eeuw welvaartsverschillen verkleind en boden burgers bestaanszekerheid.

Maar ook onder deze politici zelf heerst er inmiddels verlegenheid. Het christelijk-sociale gemeenschapsdenken lijkt niet meer te resoneren in de samenleving. Het electorale aandeel van confessionele partijen slinkt elke verkiezing en ook de christelijk-sociale beweging heeft aan kracht ingeboet. Veel initiatieven uit deze beweging zijn onderdeel geworden van markt of overheid, vaak met verlies van hun identiteit.⁶

Verschillen in welvaart worden pas problematisch als zij mensen belemmeren om deel te nemen aan deze gemeenschappen.

Toch gloort er hoop. Ook vandaag ontstaan er nieuwe initiatieven die zijn gericht op een rechtvaardiger welvaartsverdeling, zoals voedselbanken, maatjesprojecten en sociale ondernemingen. Vaak zijn christenen hierbij betrokken. Zij vinden aansprekende voorbeelden in hun omgeving of via internationale organisaties zoals het Micah-netwerk en de Justice Conference.

Kunnen deze nieuwe initiatieven inspiratie bieden voor een eigen christelijk-politieke positie in het debat over welvaartsverdeling? En welke rol kunnen deze initiatieven vervullen in een lokale christelijk-sociale aanpak van ongelijkheid?

Om deze vraag te beantwoorden is gebruik gemaakt van de overvloedige literatuur over ongelijkheid en de rol van maatschappelijk initiatief. Verder is er gesproken met

wetenschappers, bestuurders en initiatiefnemers in drie achterstandsgebieden.⁷ In dit essay wordt de oogst van de literatuurstudie en gesprekken gedeeld.

Allereerst wordt verkend welke nieuwe maatschappelijke initiatieven zich aandienen. Vervolgens wordt aan de hand van kritieken de bijdrage van deze initiatieven aan een rechtvaardiger welvaartsverdeling getaxeerd. Daarna worden beleidssuggesties aangereikt aan lokale bestuurders om deze bijdrage te vergroten, zoals een basisinkomen voor gemeenschappen. Ten slotte worden ideeën gepresenteerd om het christelijk-sociale gemeenschapsdenken zélf te revitaliseren.

Nieuwe maatschappelijke initiatieven: een balans

Het bruist van activiteit bij de Elthetokerk in Amsterdam-Oost. Mensen lopen af en aan met tassen tweedehands kleding. Voorbijgangers bestuderen aandachtig de aankondigingen van activiteiten op de kerkrampen. De diaconie van de kerk is het middelpunt van sociale initiatieven die zijn gestart door kerkleden en buurtorganisaties, zoals een burenhulpdienst en een gratis maaltijd.

Amsterdam is geen toevallig startpunt van dit essay. De stad kent, net als andere steden, een bovengemiddelde ongelijkheid. Aan de ene kant zijn er de kapitale grachtenpanden, onbetaalbaar voor de gewone Amsterdammer. Maar er zijn ook wijken waar vooral weinig draagkrachtigen wonen, waaronder migranten uit alle windstreken. Sommige van deze migranten hebben geen verblijfsgrunning en zijn afhankelijk van zwart werk. Velen betalen torenhoge huren voor onderverhuurde woningen. Voor deze groep zet diaconaal medewerker Gianni zich in zijn vrije tijd in. Tijdens de coronapandemie voorzag hij hen van voedselpakketten en in de weekenden draait hij huiswerkklussen voor hun kinderen.

Zijn vrijwilligerswerk vormt een treffende illustratie van het nieuwe maatschappelijk initiatief. Het is informeel georganiseerd rond bevlogen personen die een nood zien en daarop reageren. Soms is er een stichting of overheidssubsidie, maar vaak vormen passie en persoonlijke contacten het belangrijkste kapitaal. Deze initiatieven sluiten aan op wat door de Spaanse socioloog Castells de netwerksamenleving is genoemd: een samenleving geordend door sociale netwerken en informatie. Maatschappelijk initiatief in deze samenleving is projectmatig en minder gericht op het in stand houden van organisaties.⁸ Enkele jaren geleden was er een hausse aan publicaties over deze nieuwe maatschappelijke initiatieven. Ook het Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie deed

enkele duiten in het zakje.⁹ Maar hoeveel van deze initiatieven worden er eigenlijk gestart?

Concrete cijfers over aantallen nieuwe initiatieven zijn helaas schaars en betreffen vaak momentopnames. Uit enquêtes kan wel voorzichtig worden geconcludeerd dat het niet slecht gaat met de initiatiefkracht van de samenleving. Nederlanders blijken bijvoorbeeld massaal bereid zich vrijwillig in te zetten voor burens en maatschappelijke doelen.¹⁰

Vanuit christelijk-sociaal perspectief bezien is dit goed nieuws: mensen willen zich nog steeds aan elkaar verbinden en initiatieven starten die de samenleving ten goede komen. De bijdrage van nieuwe initiatieven aan het verkleinen van welvaartsverschillen is echter minder zichtbaar dan bij 'oude initiatieven', zoals onderlinge kredietbanken en ziekenhuizen. Ze hebben vaak een kleinere schaal en richten zich minder op materiële noden en meer op zaken zoals ontmoeting en de leefbaarheid van de buurt.¹¹

Toch dragen deze nieuwe initiatieven volgens sommige wetenschappers wel degelijk bij aan het verkleinen van ongelijkheid. De Amerikaanse politicoloog Robert Putnam wijst erop, dat in een wijkvereniging of ontmoetingsplek netwerken van relaties groeien tussen mensen die elkaar vertrouwen en dezelfde normen delen. Deze netwerken vormen het door Putnam gepopulariseerde begrip 'sociaal kapitaal'. Dit sociaal kapitaal stelt mensen aan de onderkant in staat om hoger op de sociaaleconomische ladder te komen. Bij het regelen van een stageplek of baan zijn contacten bijvoorbeeld belangrijk. Ook bieden sociale netwerken steun bij tegenslag, zoals een scheiding of ziekte.

Recent onderzoek biedt aanwijzingen die Putnams intuïtie bevestigen. In gemeenten met een hoog sociaal kapitaal blijkt de kans op een betaalde baan – het belangrijkste recept voor sociale stijging – bijvoorbeeld flink groter en de kans op een criminele carrière kleiner dan in gemeenten met weinig sociaal kapitaal.¹² Inkomens blijken bovendien na verloop van tijd te toe te groeien naar de inkomens van buurtgenoten.¹³ Wie bijvoorbeeld op jonge leeftijd vanuit een arme buurt naar een wijk met hoge inkomens verhuist, heeft zelf ook een grotere kans later een hoog inkomen te verwerven.

Dat het niet slecht lijkt te gaan met het maatschappelijk initiatief in Nederland is dus om twee redenen positief te noemen. Allereerst vormt de blijvende initiatiefkracht van de samenleving een aanwijzing dat het met de gemeenschapszin in ons land niet slecht is gesteld. Ten tweede dragen nieuwe maatschappelijke initiatieven door de

vorming van sociaal kapitaal bij aan een eerlijker verdeling van welvaart. Maar lukt het deze initiatieven om de burgers te bereiken die hun steun het meeste nodig hebben? En hoe groot is hun bijdrage aan een rechtvaardiger verdeling van welvaart?

Het bereik en de impact van nieuwe maatschappelijke initiatieven

Kringloopwinkel Veur Noppes in het Groningse Stadskanaal maakt haar naam waar: mensen met een minimuminkomen kunnen er 'veur noppes' winkelen. De winkel wordt gerund door Eveline en haar team vrijwilligers. Allemaal zijn ze ervaringsdeskundig als het gaat om armoede. In het gebied rond Stadskanaal wordt armoede vaak van generatie op generatie doorgegeven. Oost-Groningen kleurt donkerrood op de Kansenskaart en de Kansensatlas, digitale kaarten die de kansengelijkheid in Nederland visualiseren.¹⁴ Dat nieuwe maatschappelijke initiatieven, zoals Veur Noppes, bijdragen aan een verkleining van deze ongelijkheid wordt echter betwist. Critici gebruiken daarvoor de volgende twee argumenten.

Mensen willen zich nog steeds aan elkaar verbinden en initiatieven starten die de samenleving ten goede komen.

Het bereik van nieuwe maatschappelijke initiatieven

Het eerste argument is dat nieuwe maatschappelijke initiatieven burgers in achterstandsposities juist niet bereiken. In dit kader wordt ook wel gesproken van het Mattheüseffect. Deze term is geïnspireerd door een uitspraak van Jezus in het Mattheüevangelie: 'wie heeft, zal nog meer gegeven worden'.¹⁵ Het Mattheüseffect veronderstelt dat vooral degenen die al goed bedeeld zijn door maatschappelijke initiatieven hun welvaart vergroten. Hoger opgeleiden zijn bijvoorbeeld oververtegenwoordigd in burgerinitiatieven, terwijl in gebieden waar meer praktisch opgeleiden wonen juist minder initiatieven worden gestart.¹⁶

Maar de praktijk van maatschappelijke initiatieven is genuanceerd. Een observatie vanuit die praktijk is dat met maatschappelijke initiatieven juist groepen bereikt worden die buiten de boot van het overheidsbeleid vallen, zoals ‘ongedocumenteerden’ of mensen met schulden. Initiatiefnemers stellen namelijk relaties in plaats van regels centraal, zien scherp welke groepen dreigen af te glijden en helpen hen weer aan te haken bij positieve sociale netwerken.

Christelijke initiatiefnemers putten hierbij inspiratie uit een andere tekst uit het Matteüsevangelie: de gelijkenis van de talenten.¹⁷ Iedereen heeft talenten die kunnen worden ingezet voor de gemeenschap. Door deelnemers in staat te stellen iets terug te doen, wordt hun zelfvertrouwen vergroot en ontstaan wederkerige relaties. Tijdens de gesprekken voor dit onderzoek werden talloze voorbeelden genoemd van mensen die zo weer perspectief kregen.

Het inzetten op gemeenschapskracht betekent dat we ruimte moeten laten voor het maken van onderscheid.

Het dubbele ‘Matteüseffect’ van maatschappelijke initiatieven werd eerder gesignaleerd in studies van het Wetenschappelijk Instituut: het feit dat deze initiatieven er niet voor iedereen zijn, kan ook een kracht zijn. Zo kiest Eveline er bewust voor om bij Veur Noppes alleen vrijwilligers aan te nemen die zelf armoede hebben meegemaakt en de doelgroep dus goed kennen. Vrijwilligersorganisatie Present werkt niet met individuele vrijwilligers maar alleen met groepen en kan daardoor grotere klussen aan. En ook Gianni’s huiswerkschool is er niet voor iedereen: hij kiest ervoor om zich te richten op kinderen van ‘ongedocumenteerden’. Het inzetten op gemeenschapskracht betekent dat we ruimte moeten laten voor het maken van onderscheid.¹⁸

De impact van nieuwe maatschappelijke initiatieven

Het tweede argument van critici is dat nieuwe maatschappelijke initiatieven eenvoudigweg onvoldoende tegenwicht bieden tegen de kracht van het mondiaal kapitalisme. Mondialisering zou de rol van de

industrialisering hebben overgenomen als katalysator van een steeds schevere verdeling van welvaart. Slechts door nieuwe collectieve voorzieningen en hogere belastingen zou deze ontwikkeling te keren zijn. Een bekende vertolker van dit denken is de journalist Rutger Bregman.

Bregman en de zijnen lijken de wind in de zeilen te hebben. Na een periode van marktdenken helt het politieke debat over welvaartsverdeling over naar de andere kant. Door verschillende politieke partijen wordt bijvoorbeeld gepleit voor een universeel basisinkomen en gratis onderwijs gefinancierd met belastingen op erfenissen en multinationale ondernemingen. Ook veel christenen herkennen zich in inmiddels in de kapitalismekritiek van Bregman en beschouwen een grotere overheid als enige remedie tegen de ‘nieuwe ongelijkheid’.

Er valt inderdaad wat te zeggen voor een actievere rol van de overheid als het gaat om de verdeling van welvaart. Door mondialisering en technologische ontwikkelingen is er een grotere druk ontstaan op werkenden, met name op praktisch opgeleiden. Ongeveer een vijfde van de Nederlandse bevolking heeft geen of onzeker inkomen uit werk, geen spaargeld, een slechte gezondheid en weinig opleiding.¹⁹ In het bijzonder financieel vermogen raakt steeds ongelijker verdeeld in onze samenleving. Een hogere belasting op vermogens is daarom helemaal geen gek idee. Het is goed dat de ChristenUnie hier werk van wil maken.²⁰

Toch is er ook een andere kant.

Voorstanders van ingrijpende hervormingen gebruiken graag voorbeelden uit de Amerikaanse context om hun punt te maken, zoals de arbeidsomstandigheden bij internetgigant Amazon. Maar ons land kent nog steeds een fundamenteel andere economische ordening waarin – bijvoorbeeld – cao’s algemeen verbindend worden verklaard. Deze ordening werd door de Franse econoom Albert Omschreven als het Rijnlandse model.²¹

De inkomensongelijkheid in Nederland is bovendien stabiel en relatief laag, vergeleken met andere landen, mede als gevolg van ons stelsel van sociale voorzieningen.²² Door verschillende economen zoals de Amerikaan Stiglitz worden daarom Europese verzorgingsstaten, zoals Nederland, vaak aangehaald als voorbeeld van relatief eerlijke welvaartsverdeling.²³

Een meer fundamenteel probleem met het pleidooi voor radicale herverdeling is dat sterk wordt ingezet op één maatschappelijke uitkomst, zoals onderwijsprestaties.

Deze focus gaat al snel gepaard met dwang. In de discussie over kansengelijkheid komen bijvoorbeeld al voorstellen op tafel om de vrije schoolkeuze te beperken en de leeftijd waarop kinderen leerplichtig zijn te verlagen.

Van de focus op onderwijs als 'grote gelijkmaker' gaat bovendien een verkeerde boodschap uit, namelijk dat maatschappelijk succes kan worden afgemeten aan diploma's. Als de toegang tot onderwijs eenmaal is geregeld zou sociale stijging voortaan slechts een kwestie van eigen inzet zijn. Deze meritocratische maatschappijvisie wordt inmiddels niet alleen door christelijk-sociale denkers bekritiseerd, maar ook door seculiere intellectuelen uit de stroming van het communitarisme.²⁴

Communitaristen vragen aandacht voor de rol van gemeenschappen bij het ontstaan van sociale ongelijkheid. Globalisering doet afgebakende lokale gemeenschappen als het ware 'oplossen' in een groter geheel.²⁵ Voor hoger opgeleiden is dit geen probleem: zij voelen zich als een vis in het water van de vloeibare netwerksamenleving. Praktisch opgeleiden vormen hun sociale relaties daarentegen in lokale gemeenschappen.²⁶ Met het verdwijnen van deze gemeenschappen verdwijnt ook hun sociaal kapitaal. De scheve verdeling van sociaal kapitaal die hierdoor ontstaat, is volgens gemeenschapsdenkers de meest schrijnende vorm van ongelijkheid.

En juist aan het terugdringen van deze vorm van ongelijkheid kunnen nieuwe maatschappelijke initiatieven een bijdrage leveren. Nieuwe maatschappelijke initiatieven bieden mensen toegang tot nieuwe sociale netwerken en creëren onderling vertrouwen. Zo dragen ze bij aan een eerlijkere verdeling van sociaal kapitaal. Dit gaat echter niet vanzelf en in sommige gebieden is het extra hard werken. Om de bijdrage van nieuwe maatschappelijke initiatieven aan een rechtvaardige verdeling van sociaal kapitaal te vergroten, kunnen we niet om de politieke sfeer heen.

Van de focus op onderwijs als 'grote gelijkmaker' gaat bovendien een verkeerde boodschap uit, namelijk dat maatschappelijk succes kan worden afgemeten aan diploma's.

Een basis om te bestaan

ChristenUniegemeenteraadslid Hadassa Meijer is al jarenlang coördinator van het Huis van Verhalen, een ontmoetingsplek in de Enschedese wijk Roombeek. Dit is de wijk die op 13 mei 2000 getroffen werd door de ontploffing van vuurwerfabriek S.E. Fireworks. Hadassa woonde zelf in het rampgebied en wilde bewoners een plek bieden om hun verhaal over de ramp te laten vertellen.

Maatschappelijke initiatieven in achterstandsgebieden leunen vaak op gedreven pioniers zoals Hadassa. Deze initiatiefnemers kunnen helaas niet worden gekloond. Welke beleidsmatige aanpak is nodig om de beweging van maatschappelijke initiatieven aan te jagen in gebieden waar deze niet vanzelf ontstaan?

In de gesprekken die voor dit essay zijn gevoerd werden verschillende antwoorden gegeven. Sommige, zoals het ontbreken van waardering voor burgerinitiatieven van de kant van ambtenaren en politici, waren niet nieuw. Maar er ontstond in de gesprekken ook een denkrichting die misschien wel vernieuwend is te noemen. Nu veel van de 'nieuwe' initiatieven hun eerste jubilea vieren groeit bij hen de overtuiging dat om verder te bouwen aan sociaal kapitaal eerst een stevige basis van economisch kapitaal moet worden gelegd. Voor deze basis reikten zij drie bouwstenen aan.

1. Een basisinkomen voor gemeenschappen

De overheid heeft in het christelijk-sociale denken de taak om de verschillende verbanden in de samenleving de ruimte te geven om zich te ontplooien. Dat geldt ook voor de nieuwe maatschappelijke initiatieven.

Veel van deze initiatieven ontbreekt het echter letterlijk aan ruimte. Verschillende gesprekken voor dit onderzoek vonden plaats bij initiatiefnemers thuis of in gekraakte schoolgebouwen. Fysieke ontmoetingsplekken zoals buurthuizen zijn verdwenen door een 'rationalisering' van de gemeentelijke vastgoedvoorraad. Een ruimte huren tegen commerciële tarieven is voor burgerinitiatieven vaak niet haalbaar.

Dit wordt geïllustreerd door het voorbeeld van de buurthuizen in Amersfoort. Toen de gemeente in 2013 besloot deze gebouwen af te stoten, stond een aantal bewonersorganisaties op om ze over te nemen. Intussen is gebleken dat het voor deze bewonersorganisaties vrijwel onmogelijk is om de buurthuizen open te houden zonder permanente financiële steun van de gemeente.²⁷

Een andere bottleneck voor nieuwe initiatieven ligt op het gebied van personeel. Sommige initiatieven blijven bewust kleinschalig. Maar voor het in stand houden van grotere initiatieven zoals voedselbanken of buurthuizen zijn op den duur betaalde coördinatoren en bestuurders nodig die continuïteit kunnen bieden.

Om de huur en het personeel te betalen hebben maatschappelijke initiatieven een verdienmodel nodig en dit vraagt veel creativiteit van de initiatiefnemers. Het blijkt in de praktijk moeilijk om initiatieven in stand te houden zonder overheidssubsidies.²⁸ Overheden zijn echter alleen bereid deze steun te verlenen wanneer daar harde resultaten tegenover staan. En die kunnen veel maatschappelijke initiatieven niet bieden, omdat hun bijdrage vooral is gelegen op het terrein van ontmoeting en sociale cohesie, zaken die moeilijk te meten zijn.

Zelfs voor initiatieven die wél bijdragen aan tastbare maatschappelijke opgaves, zoals woon- en energiecoöperaties is dit lastig. Voor overheidssteun moeten zij concurreren met ondernemingen die wat betreft trackrecord, kennis en toegang tot kapitaalmarkten een flinke voorsprong hebben.

Christelijk-sociale politici zouden de beweging van nieuwe maatschappelijke initiatieven kunnen aanjagen met een duurzaam verdienmodel. Een mogelijkheid daartoe is een basisinkomen voor gemeenschappen: een regelvrij bedrag dat wordt verdeeld onder maatschappelijke initiatieven en ten goede moet komen aan de versterking van lokale gemeenschappen. In tegenstelling tot het individuele basisinkomen van Bregman is het basisinkomen voor gemeenschappen dus bedoeld voor collectieven van burgers.

Het basisinkomen voor gemeenschappen zou kunnen worden verdeeld door lokale bewonersraden of door inwoners zelf.²⁹ Een voorbeeld is Ede Doet waarbij bewoners van de gemeente een voucher krijgen die zij kunnen doneren aan een initiatief naar keuze.

2. De gemeenschapsdienst

Uit het voorgaande blijkt dat maatschappelijke initiatieven een solide economische basis nodig hebben om tot bloei te komen. Dat geldt, zo stellen initiatiefnemers, ook voor deelnemers. Mensen die moeten vechten voor hun bestaan ervaren immers vaak stress en hebben een slechte fysieke en mentale gezondheid.³⁰ Daardoor zijn zij niet in staat om op basis van gelijkwaardigheid aan maatschappelijke initiatieven deel te nemen. Als bestaanszekerheid

Christelijk-sociale politici zouden de beweging van nieuwe maatschappelijke initiatieven kunnen aanjagen met een duurzaam verdienmodel.

ontbreekt blijft de bijdrage van maatschappelijke initiatieven aan een eerlijke welvaartsverdeling steken in vormen van liefdadigheid.

Het sociaal kapitaal dat ontstaat door maatschappelijke initiatieven, kan tot op zekere hoogte een tekort aan economisch kapitaal compenseren maar is geen volledig substituuut. Voedselbanken en maatjesprojecten leveren een kleine bijdrage aan een eerlijker verdeling van economisch kapitaal. De bescheiden beweging van woon- en energiecoöperaties bedient – uitzonderingen daargelaten - mensen die al over een stevige economische basis beschikken.

Nu zijn er door de ChristenUnie verschillende goede voorstellen gedaan om elk huishouden een economische basis te bieden, zoals een uitkeerbare belastingkorting per huishouden of een verhoging van de bijstandsuitkering.³¹ Toch missen deze voorstellen een cruciaal onderdeel. Net zoals bij het individuele basisinkomen, 'gratis geld voor iedereen' ontbreekt het element van wederkerigheid. Een bijstandsuitkering gaat weliswaar gepaard met een tegenprestatie in de vorm van vrijwilligerswerk, maar deze tegenprestatie is verplicht en wordt niet zelden als vernederend ervaren.³²

Een echt wederkerige vorm van inkomenssteun is gekoppeld aan een *vrijwillige* dienst aan de gemeenschap. Bijvoorbeeld door de inzet voor een maatschappelijk initiatief te belonen met een royale premie die niet in mindering wordt gebracht op de uitkering. Zo'n premie is in sommige gemeenten al gebruikelijk.³³ Deze vorm van inkomenssteun draagt bij aan bestaanszekerheid en versterkt gemeenschappen. De gedachte dat eigen inzet beloond moet worden zou je Bijbels kunnen noemen. Ze werd bijvoorbeeld geïllustreerd door het gebod in Leviticus om de gemaaide randen van de akkers niet te oogsten, zodat de armen het koren daar konden oprapen.³⁴

3. Een routekaart voor radicale decentralisatie

In sommige gebieden is het extra belangrijk om de basis van gemeenschappen te versterken. In deze gebieden is er een tekort aan zowel economisch als sociaal kapitaal en is volgens praktijkdeskundigen een grotere inspanning nodig om gemeenschappen tot bloei te brengen.

Dit zijn enerzijds achterstandswijken in de Randstad, zoals de veertig prachtwijken die tijdens het kabinet Balkenende IV extra geld ontvingen. Maar ook het platteland van Nederland heeft extra aandacht nodig.

Dus wethouders en raadsleden van de ChristenUnie: durf taken over te dragen aan uw burgers.

Want juist daar heeft de overheid zich aantoonbaar teruggetrokken in de afgelopen decennia.³⁵ En niet alleen de overheid. Door schaalvergroting en milieuregels zijn veel boerenbedrijven gestopt. Vervolgens vertrokken ook de bakker, de dominee en de dokter uit de dorpsstraat. De resulterende teloorgang van dorpsgemeenschappen wordt treffend beschreven door Geert Mak in *Hoe God verdween uit Jorwerd*. Het is niet vreemd dat juist in deze gebieden, aan de randen van Nederland, mensen vaak op anti-establishmentpartijen stemmen.³⁶

Er is een offensief nodig om in deze gebieden een solide basis te leggen waarop gemeenschappen weer kunnen worden opgebouwd. Daarvoor moet gelijktijdig en voor een lange periode worden geïnvesteerd in verschillende vormen van kapitaal.³⁷ Voor dit offensief is niet alleen geld nodig. Lokale bestuurders moeten brede coalities vormen van ambtenaren, sociaal werkers en burgerinitiatieven die elkaar als partners in de samenlevingsopbouw beschouwen.³⁸

Om deze coalities voldoende armslag te geven moet besluitvorming worden gedecentraliseerd naar het niveau van lokale gemeenschappen. De afgelopen decennia zijn al verschillende taken overgedragen van het Rijk aan gemeenten. Het idee was dat overheidstaken in het sociaal domein zouden worden 'ontschot' en overheden meer

integraal zouden kunnen werken. Zo zou het bestuur dichter bij de burger worden gebracht.

Toch is de praktijk minder fraai. Overheidstaken zijn onder druk van bezuinigingen en met onvoldoende budget 'over de schutting gegooid'. En nu de noodzaak van bezuinigen minder wordt gevoeld is het ook gedaan met de tendens om te decentraliseren. Christelijk-sociale bestuurders moeten durven doorpakken. Schets een radicale routekaart om, net als in Denemarken, zoveel mogelijk taken te decentraliseren van het Rijk naar gemeenten.

Maar ook gemeenten zelf zijn aan zet. Want hoewel er allerlei mogelijkheden zijn om burgerinitiatieven ruim baan te geven, blijkt dit in de praktijk nog maar weinig te gebeuren.³⁹ Dus wethouders en raadsleden van de ChristenUnie: durf taken over te dragen aan uw burgers. Laat sociaal werkers burgers met weinig economisch en sociaal kapitaal opzoeken en hen helpen om zichzelf te organiseren in maatschappelijke initiatieven, sociale ondernemingen en coöperaties.

Deze burgerinitiatieven kunnen volgens hoogleraar Tine de Moor lokaal maatwerk bieden aan mensen die door de overheid en de markt niet goed worden bediend.⁴⁰ Met name in plattelandsgebieden zou dit een uitkomst kunnen zijn.

Deze drie bouwstenen vormen samen een basis waarop verder gebouwd kan worden aan sterke gemeenschappen. Hier ligt wellicht ook een nieuwe opdracht voor christelijk-sociale politiek. Maar om deze handschoen op te pakken moeten christelijk-sociale politici eerst bouwen aan hun eigen basis. Want het christelijk-sociale gemeenschapsdenken lijkt politiek niet echt meer aan te slaan. Kunnen nieuwe maatschappelijke initiatieven ook hier inspiratie bieden?

Een nieuw christelijk-sociaal elan

Jeugdorp de Glind ligt verscholen in het buitengebied tussen Amersfoort en Barneveld. Het is een unieke plek: het dorp vangt uithuisgeplaatste kinderen op in gezinshuizen verspreid over het dorp. In deze hechte dorpsgemeenschap kunnen deze kinderen werken aan hun toekomst. De Glind vormt al een eeuw een sprekend voorbeeld van een initiatief uit de samenleving dat een concrete bijdrage levert aan een maatschappelijke opgave. Christelijk-sociale politici komen er dan ook geregeld om zich te laten inspireren.

Die inspiratie is nodig want christelijk-sociale politiek is niet meer zo vitaal als honderd jaar geleden. Terwijl er op het eerste gezicht veel kansen liggen: termen die naadloos passen in het christelijk-sociale gemeenschapsdenken, zoals burgerinitiatief en participatiesamenleving hebben

een grote vlucht genomen. Govert Buijs sprak in dit kader van een CDA-isering van het beleidsdiscours.⁴¹ Ook de recente aandacht voor het vraagstuk van kansenongelijkheid biedt een opening voor het christelijk-sociale verhaal. Christelijk-sociale politici hebben namelijk een onderscheidend antwoord op dit vraagstuk waarin de gemeenschap centraal staat. Hoe kan dit antwoord beter over het voetlicht worden gebracht?

Deze vraag wordt niet voor het eerst gesteld. Christelijk-sociale politieke denkers proberen al langer met nieuwe woorden aan te sluiten op de hartenklop van de samenleving. Een voorbeeld is de term coöperatiemaatschappij die door het Wetenschappelijk Instituut werd gemunt als 'hedendaags christelijk-sociaal toekomstideaal'. Aan het einde van dit essay wil ik een bescheiden bijdrage leveren aan deze zoektocht naar een nieuw christelijk-sociaal perspectief. Deze bijdrage komt in essentie op het volgende neer: ga terug naar de basis. Door te leren van nieuwe maatschappelijke initiatieven die opbloeien vanuit de samenleving kan christelijk-sociale politiek weer vitaliteit krijgen.

De verbinding met nieuwe maatschappelijke initiatieven kan christelijk-sociale politici helpen om zich beter te verbinden met hun eigen achterban. Een van de lessen uit de gesprekken met initiatiefnemers is dat de schat aan begrippen die door christelijk-sociale denkers is ontwikkeld de verbinding weleens zou kunnen belemmeren. Enigszins provocerend zou kunnen worden gesteld, dat een grotere doorwerking van christelijk-sociale erflaters ermee is gebaat dat politici hen zo min mogelijk citeren.

In de gesprekken met christelijke initiatiefnemers kwamen bijvoorbeeld zelden termen zoals subsidiariteit of soevereiniteit in eigen kring voorbij. De initiatiefnemers halen wél directe inspiratie uit Bijbelteksten die oproepen tot sociale gerechtigheid, zoals Micha 6:8 of het gebod van het jubeljaar uit Leviticus 25. Ook de leiders die deze initiatiefnemers inspireren, beginnen dicht bij de Bijbelse bron en sluiten hierdoor beter aan op de taal van 'gewone gelovigen'. Voorbeelden zijn de bekende Amerikaanse voorganger Tim Keller of de activist Shane Claiborne.⁴² Het geeft te denken dat hun boeken beduidend beter worden gelezen door Nederlandse christenen dan pauselijke encyclieken of de nieuwste interpretaties van de werken van Abraham Kuyper. Mondialisering ontsluit zo nieuwe bronnen die de taal van het christelijk-sociaal denken van nieuw elan kunnen voorzien.

Het persoonlijke ethos van kleinschalige initiatieven kan bovendien een tegengif vormen tegen maakbaarheidsdenken en de neoliberale focus op efficiëntie en effectiviteit. Nieuwe maatschappelijke initiatieven hebben vaak een kleinschalig

karakter en richten zich niet alleen op een rechtvaardiger verdeling van welvaart, maar ook op andere vormen van gerechtigheid, zoals de strijd tegen milieuvervuiling of discriminatie. Waar christelijk-sociaal denken te veel onderdeel is geworden van politiek-economische structuren bestaat het risico dat het niet meer in staat is de nieuwe en veelvormige praktijken van sociale gerechtigheid te herkennen en tot bloei te brengen.

Ten slotte, de energie van nieuwe initiatieven werkt aanstekelijk. Zelf heb ik ervaren dat de gesprekken met lokale initiatiefnemers mij motiveerden om zélf werk te maken van de christelijk-sociale gedachte.

Om te leren van nieuwe initiatieven is meer nodig dan een eenmalig werkbezoek of een dagje vrijwilligerswerk in campagnetijd. Verschillende christelijk-sociale politici die zijn geïnterviewd voor dit onderzoek gaven al het goede voorbeeld door actief te zijn als vrijwilliger bij een maatschappelijk initiatief.

Christelijk-sociale politici zullen hierbij sneller herkenning vinden bij christelijk geïnspireerde initiatieven. In veel gemeenten waar de ChristenUnie actief is wordt een nieuw maatschappelijk middenveld aangetroffen dat bestaat uit christelijk geïnspireerde initiatieven zoals Present, SchuldHulpMaatje en talloze lokale initiatieven.

Lokale christelijk-sociale politici doen er goed aan om zich te verbinden met dit middenveld en het tot bloei te brengen. Door de basis van gemeenschappen te versterken én zelf zich te verbinden met de basis kunnen zij de spits vormen van een nieuwe christelijk-sociale beweging. Een beweging die bouwt aan gemeenschappen waarin ieder meetelt en welvaart rechtvaardig wordt verdeeld. In een tijd waar het 'ik' de norm is bieden deze gemeenschappen inspiratie voor een weg vooruit.

noten

1. Voorbeelden zijn de Kansenskaart (www.kansenskaart.nl) en de Kansensatlas (<https://kansensatlas.seo.nl>).
2. Centraal Bureau voor de Statistiek, *Monitor Brede Welvaart & de SDG's 2021* (Den Haag: CBS, 2020).
3. Zie bijvoorbeeld David van Reybroeck, *Pleidooi voor populisme* (Amsterdam: Querido, 2008) en David Goodhart, *The road to somewhere* (London: Hurst and company, 2017).
4. Deze wending staat ook wel bekend als de 'Derde weg'. Zie Anthony Giddens, (Plaats: uitgever, 2008), en Merijn Oudenampsen, 'Opkomst en voortbestaan van de Derde weg, Het raadsel van de missende veren', *Beleid en Maatschappij* 2016, nr.3, p.23-45.
5. Zie bijvoorbeeld Gert Jan Schutte, Wouter Beekers e.a., *Cahier over de geschiedenis van de christelijk-sociale beweging nr. 7. Geïnspireerde organisaties. Verzuiling en ontzuiling van de Christelijk-sociale Beweging* (Amsterdam/Utrecht: Uitgeverij Aksant CNV, 2007).
6. Piet Hazenbosch, *De kracht van verbondenheid: CSC visiedocument 2016. Een korte geschiedenis van 125 jaar christelijk-sociale congressen en conferenties* (Almere: Parthenon, 2016).
7. Er is gesproken met initiatiefnemers uit Enschede, Amsterdam en Oost-Groningen, vertegenwoordigers van landelijke initiatieven zoals Present, HIP en SchuldHulpMaatje en koepelorganisaties van energie- en wooncoöperaties.
8. Jan Willem Duyvendak en Menno Hurenkamp (red), *Kiezen voor de kudde. Lichte gemeenschappen en de nieuwe meerderheid* (Amsterdam: Van Gennip, 2004).
9. Wouter Beekers en Robert van Putten, *Coöperatiemaatschappij. Solidariteit organiseren in de eenentwintigste eeuw* (Amsterdam: Buijten & Schipperheijn, Motief, 2014); Govert Buijs, *De eeuw van de burger* (Amersfoort: Mr. G. Groen van Prinsterer Stichting, 2014).
10. Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP), *Sociale Staat van Nederland, 2020*, [geraadpleegd op 4 februari 2022].
11. Zie voor de doelen van burgerinitiatieven: Martje van Ankeren, Evelien Tonkens en Imrat Verhoeven (2010) *Bewonersinitiatieven in de krachtwijken van Amsterdam: een verkennende studie* [geraadpleegd op 2 februari 2022]; Menno Hurenkamp, Evelien Tonkens en Jan Willem Duyvendak, *Wat burgers bezielt. Een onderzoek naar burgerinitiatieven* (Amsterdam: Universiteit van Amsterdam, 2006).
12. Céline Odding en Bas ter Weel, *Het belang van sociaal kapitaal in Nederland - (2021)*, ongepubliceerd. Zie ook: <https://www.trouw.nl/economie/veel-bloeddonoren-en-gulle-gevers-in-je-gemeente-dan-is-er-meer-werk-en-minder-criminaliteit~b7e03630/> [geraadpleegd op 1 februari 2022].
13. Bas ter Weel, *Sociale ongelijkheid in Nederland. Intergenerationele ongelijkheid en hardnekkige lage inkomens*, 2019. <https://www.seo.nl/wp-content/uploads/2020/07/2019-07-Sociale-ongelijkheid-in-Nederland.pdf>, [geraadpleegd op 1 februari 2022].
14. Zie noot i.
15. Matteüs 13:12. Het Matteüs-effect wordt beschreven in Godfried Engbersen, Erik Snel, Margrietha 't Hart (2015), *Matteüs in de buurt. Buurtparticipatie en ongelijkheid*, Website Kenniswerkplaats Leefbare wijken.nl [geraadpleegd op 1 februari 2022].
16. Vivian Visser, *Lager opgeleiden voelen zich te min om te participeren in burgerinitiatieven*, website Sociale Vraagstukken 29 oktober 2019, [geraadpleegd op 1 februari 2022].
17. Matteüs 25:14-30.
18. Wouter Beekers en Bernadette van de Berg (red), *Achter de schutting. Kansen na de decentralisatie* (Amsterdam: Buijten & Schipperheijn, Motief, 2013).
19. Sociaal en Cultureel Planbureau (2021), *Achtergronddocument Verschil in Nederland 2014-2020* [geraadpleegd op 1 februari 2021].
20. ChristenUnie, *Kiezen voor wat echt telt, Verkiezingsprogramma 2021-2025*, <https://www.christenunie.nl/verkiezingsprogramma>, [geraadpleegd op 1 februari 2022].
21. Michel Albert, *Kapitalisme contra Kapitalisme* (Amsterdam 1992) in Geert Spijker en Carola Schouten, *Rijnland werkt. In gesprek met ondernemers* (Amsterdam: Buijten en Schipperheijn, Motief, 2017).
22. Sociaal en Cultureel Planbureau, *Factsheet Verschil in Nederland* [geraadpleegd op 1 februari 2022]; CCBS en universiteit Leiden, *Inkomen verdeeld, trends 1977-2019* [geraadpleegd op 1 februari 2022].
23. Joseph E. Stiglitz, *The Price of Inequality. How Today's Divided Society Endangers Our Future* (New York: WW. Norton Company, 2012).
24. Zie Michael Sandel, *De tirannie van verdienste. Over de toekomst van de democratie* (Utrecht: Ten Have, 2020); David Goodhart, *Head, Hand, Heart. The Struggle for Dignity and Status in the 21st Century* (London: Penguin Books Ltd, 2020).
25. Lambert Pasterkamp, *Geordende globalisering. Essays over vrede, recht en gemeenschap*, (Amersfoort: Mr. G. Groen van Prinsterer Stichting, 2019) 16-17.
26. David Goodhart gebruikt de termen 'anywheres' en 'somewheres'. Zie ook Gert-Jan Segers, *De verloren zoon en het verhaal van Nederland* (Amsterdam: Balans, 2019).
27. Esther de Kloet, *Wijkcentra worstelen met hun toekomst: 'De tijden blijven onzeker'*, *Amersfoortse Courant*, 5 april 2019. [Wijkcentra worstelen met hun toekomst: 'De tijden blijven onzeker'](https://www.amersfoortse.nl/nieuws/2019/04/05/wijkcentra-worstelen-met-hun-toekomst-de-tijden-blijven-onzeker/) | Amersfoort | AD.nl [geraadpleegd op 1 februari 2021].
28. Malika Igalla en Ingmar van Meerkerk (2015), *De duurzaamheid van burgerinitiatieven. Een empirische verkenning*, <https://repub.eur.nl/pub/79335/Igalla-Van-Meerkerk-2015-De-duurzaamheid-van-burgerinitiatieven-Bestuurswetenschappen.pdf> [geraadpleegd op 1 februari 2022].
29. Amersfoortse bewonersraden verdelen een bedrag van circa 1,7 mln. onder maatschappelijke initiatieven (College van Burgemeester en Wethouders Amersfoort, budgetverdeling 2020 subsidieregeling #InDeBuurt, 4 februari 2020). Deze raden heten naar Rotterdams voorbeeld 'Buurtbesturen' en bestaan voor de helft uit professionals en voor de andere helft uit inwoners.
30. Zie Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, *Weten is nog geen doen. Een realistisch perspectief op redzaamheid*, (Den Haag, WRR: 2017); Movisie in opdracht van koepel adviesraden sociaal domein, *Handreiking Aanpak van armoede en schulden*, 2020, <https://www.movisie.nl/sites/movisie.nl/files/2020-11/Handreiking-armoede-schulden-koepelASD-movisie.pdf> [geraadpleegd op 1 februari 2022].
31. De ChristenUnie is voorstander van een verhoging van het minimumloon. De bijstand, de Wajong en de AOW stijgen met deze verhoging mee.
32. Jochem Westert, *Met opgeheven hoofd. Naar een bijstand die bijstaat* (Amsterdam: Buijten en Schipperheijn, Motief, 2016).
33. Simone Kennedy, *Actiefpremie voor bijstandsgerechtigden*, (*ChristenUnie Amersfoort, blog voor website ChristenUnie Amersfoort*, 16 februari 2019, [geraadpleegd op 1 februari 2022]).
34. Leviticus 23:22
35. Remy Koens, *Het platteland verliest zijn voorzieningen en dat vergroot de ongelijkheid*, *Follow the Money*, 13 oktober 2021, [geraadpleegd op 1 februari 2022].
36. Josse de Voogd & René Cuperus (2021), *Atlas van Afgehaakt Nederland. Over buitenstaanders en gevestigden*, [geraadpleegd op 3 februari 2022].
37. Radboud Engbersen en Jurriaan Omlo (2020), *Uit de duivelskring van de armoede* (Utrecht: Movisie, 2020). [Uit-de-duivelskring-van-armoede.pdf](https://www.movisie.nl/sites/movisie.nl/files/2020-11/Uit-de-duivelskring-van-armoede.pdf) (movisie.nl), [geraadpleegd op 1 februari 2022].
38. Zie voor een toelichting op deze vorm van 'partnerschap' Beekers en van Putten, *Coöperatiemaatschappij*, p. 25-26.
39. Gemeenten hebben verschillende mogelijkheden om burgerinitiatieven voorrang te geven bij overheidsopdrachten (zie *Handreiking Burgerinitiatieven en aanbestedingsrecht* [geraadpleegd op 31 januari 2022]). In de praktijk gebeurt dit echter nog maar weinig. Zie met betrekking tot coöperaties: Wouter Beekers, 'Christelijk-sociale partijen praktiseren de coöperatieve samenleving niet', *Christen Democratische Verkenningen* 2021 nr.4, 106-111.
40. Tine de Moor, 'De ongekende kracht van collectieve actie' in *Christen Democratische Verkenningen*, 2021 nr.4, 46-53.
41. Govert Buijs, *De eeuw van de burger*, (Amersfoort: Mr. G. Groen van Prinsterer Stichting, 2014), 8.
42. Tim Keller, *Ruim baan voor gerechtigheid. Rechtvaardig worden door Gods Genade*, 2011; 'Jubilee: The Bible's Vision for a Just Economy' – Shane Claiborne & Andrew Hanauer – Eastern Mennonite University Podcast (emu.edu), [geraadpleegd op 1 februari 2022].